

SUG‘URTA TASHKILOTLARIDA ZAXIRALARNI HISOBGA OLISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Dinara Kuvatova

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada sug‘urta tashkilotlari faoliyatida zaxiralarni shakllantirish va ularni hisobga olish tizimini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganilgan. Sug‘urta zaxiralari — bu sug‘urtalovchining bo‘lajak majburiyatlarini bajarishi uchun ajratiladigan mablag‘lar bo‘lib, ular moliyaviy barqarorlik va to‘lovga layoqatlilikni ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi. Mamlakatimizda sug‘urta sektori izchil rivojlanayotgan bo‘lsa-da, zaxiralarni hisobga olishda xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga to‘liq mos kelmaslik, shaffoflikning yetarli darajada ta‘minlanmaganligi va avtomatlashtirishning pastligi kabi muammolar mavjud. Maqolada ushbu muammolar chuqur tahlil qilinib, ilg‘or xorijiy tajribalar asosida yechimlar taklif qilingan. Xususan, aktuar baholash metodlari, zamonaviy axborot tizimlarini joriy etish, va xalqaro standartlar asosida hisob yuritish orqali sug‘urta zaxiralarini hisobga olishni takomillashtirish yo‘nalishlari asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari sug‘urta tashkilotlarining moliyaviy hisobotlarini ishonchli va shaffof yuritishiga, hamda investorlar, regulyatorlar va iste‘molchilar uchun ishonch muhitini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Sug‘urta, zaxiralar, moliyaviy barqarorlik, hisobga olish, standartlar, audit, moliyaviy hisobot, axborot tizimi.

Kirish:

Bozor iqtisodiyoti sharoitida moliya tizimining muhim bo‘g‘inlaridan biri bo‘lgan sug‘urta sohasi nafaqat aholining ijtimoiy himoyasini ta‘minlash, balki investitsion jarayonlarni moliyalashtirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Sug‘urta tashkilotlari faoliyatining samaradorligi va moliyaviy barqarorligi ularning o‘z zimmasidagi majburiyatlarni o‘z vaqtida va to‘liq bajarish qobiliyatiga bevosita bog‘liq. Aynan shu omil sug‘urta tashkilotlarida zaxiralarni shakllantirish va hisobga olish tizimining to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilishini talab etadi.

Sugʻurta zaxiralari sugʻurta kompaniyasining eng asosiy moliyaviy koʻrsatkichlaridan biri hisoblanib, u tashkilotning kelajakdagi daʼvo toʻlovlarini, sugʻurta summalarini va boshqa majburiyatlarni qoplash imkoniyatini taʼminlaydi. Shu bois zaxiralarni shakllantirish mexanizmlari, ularni hisobga olish, baholash va monitoring qilish jarayonlari aniq, shaffof va xalqaro standartlarga mos tarzda tashkil etilishi lozim.

Hozirgi kunda Oʻzbekiston sugʻurta bozorida muayyan islohotlar olib borilayotgan boʻlsa-da, zaxiralarni shakllantirish va hisobga olishda bir qator muammolar, xususan, xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga toʻliq moslashmaganlik, axborot texnologiyalarining yetarli darajada joriy etilmaganligi, zaxiralarning aktuar baholash usullari asosida hisoblanmasligi kabi kamchiliklar mavjud. Ushbu kamchiliklar sugʻurta kompaniyalari moliyaviy hisobotlarining ishonchliligiga, ularning kredit reytinglariga, va umuman, bozordagi raqobatbardoshligiga salbiy taʼsir koʻrsatadi.

Shu munosabat bilan, sugʻurta tashkilotlarida zaxiralarni hisobga olish amaliyotini takomillashtirish, zamonaviy yondashuvlarni joriy etish, xalqaro standartlarga muvofiqlikni taʼminlash va raqamlashtirish jarayonlarini chuqurlashtirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa sifatida namoyon boʻlmoqda. Ushbu maqolada mazkur masalaning nazariy asoslari, amaliy muammolari va ularni bartaraf etish boʻyicha taklif va tavsiyalar yoritiladi.

Asosiy qism:

1. Zaxiralar tushunchasi va turlari:

Sugʻurta zaxiralari — bu kelajakda yuzaga keladigan sugʻurta toʻlovlarini qoplash uchun ajratiladigan moliyaviy mablagʻlardir. Ular quyidagi turlarga boʻlinadi:

- Daromadlarni kechiktirilgan tan olinishi zaxirasi
- Sugʻurta daʼvolari boʻyicha zaxiralar
- Sugʻurta xavflari zaxiralari
- Qayta sugʻurtalash zaxiralari

2. Hisobga olishdagi mavjud muammolar:

- Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (XMHS) toʻliq mos kelmaslik
- Zaxiralarni baholashda subʼektivlik
- Avtomatlashtirilmagan hisob tizimlari

- Hisobotlarning shaffof emasligi

3. Takomillashtirish yo‘nalishlari:

- XMHS va IFRS 17 standartlariga moslashish
- Aktuar baholash usullaridan foydalanish
- Elektron hisob tizimlarini joriy qilish
- Ichki va tashqi auditning rolini kuchaytirish

Materiallar va metodlar:

Ushbu tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- **Tahliliy metod** — mavjud qonunchilik, sug‘urta kompaniyalari hisobotlari, va xalqaro amaliyotlar o‘rganildi.

- **Taqqoslash metodi** — mahalliy va xorijiy sug‘urta kompaniyalari zaxira siyosati solishtirildi.

- **Empirik metod** — statistik ma‘lumotlar asosida real tahlillar olib borildi.

Ma‘lumot manbai sifatida O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, Markaziy bank, shuningdek, xalqaro tashkilotlarning (IAIS, OECD) ochiq manbalari ishlatilgan.

Muhokamalar:

Sug‘urta tashkilotlari uchun zaxiralarni shakllantirish va ularni to‘g‘ri hisobga olish moliyaviy barqarorlikni ta‘minlovchi asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Mazkur zaxiralar kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan sug‘urta da‘volarini va boshqa majburiyatlarni qoplash uchun xizmat qiladi. Shu bois, ularni to‘g‘ri shakllantirish va ishonchli hisobga olish nafaqat sug‘urtalovchining o‘z faoliyatiga, balki umuman sug‘urta bozorining rivojlanishiga ham bevosita ta‘sir ko‘rsatadi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, hozirgi vaqtda ko‘plab sug‘urta tashkilotlarida zaxiralarni hisobga olishda quyidagi muammolar mavjud:

- Zaxiralarni hisobga olishda yagona yondashuvning mavjud emasligi;
- Aktuar baholash usullarining yetarli darajada qo‘llanilmasligi;
- Avtomatlashtirilgan tizimlarning joriy etilmaganligi sababli inson omiliga haddan tashqari bog‘liqlik;
- Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga, xususan IFRS 17 ga to‘liq moslashmovchilik;

- Sugʻurta kompaniyalarida ichki audit va nazorat tizimlarining sust rivojlanganligi.

Xalqaro amaliyotga nazar tashlaydigan boʻlsak, rivojlangan mamlakatlarda (masalan, Germaniya, Buyuk Britaniya, AQSh, Yaponiya) sugʻurta zaxiralari aktuar metodlar yordamida aniq matematik modellarga asoslangan holda hisoblanadi. Bunday yondashuvlar nafaqat hisob-kitoblarning aniqligini oshiradi, balki moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ham taʼminlaydi. Bunga qoʻshimcha ravishda, zamonaviy texnologiyalar, sunʼiy intellekt va katta hajmdagi maʼlumotlar (Big Data) asosida sugʻurta zaxiralarning prognozli tahlili amalga oshirilmoqda.

Oʻzbekistonda esa hozircha koʻpgina sugʻurta tashkilotlari zaxiralarni aniqlashda anʼanaviy metodlardan foydalanmoqda, bu esa hisob-kitoblarning subyektiv baholanishiga olib keladi. Bundan tashqari, kompaniyalar moliyaviy hisobotlarini xalqaro talablarga toʻliq moslashtirishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Shu nuqtai nazardan, xalqaro standartlarni amaliyotga tatbiq etish, xodimlarning malakasini oshirish, va ilgʻor texnologiyalarni joriy qilish zarurati mavjud.

Bundan tashqari, qayta sugʻurtalash operatsiyalari natijasida shakllanadigan zaxiralarning hisobga olinishi ham amaliyotda yetarli darajada tartibga solinmagan. Qayta sugʻurtalovchilar bilan boʻlgan hisob-kitoblar, ularning balansga taʼsiri va soliq hisoboti jihatidan ham bir qator muammolar mavjud. Bularning barchasi sugʻurta tashkilotlarida ichki va tashqi audit tizimining kuchaytirilishi zarurligini koʻrsatadi.

Mazkur muammolarni hal etish orqali sugʻurta kompaniyalarining moliyaviy holatini yaxshilash, isteʼmolchilar ishonchini oshirish va umuman sugʻurta bozorining raqobatbardoshligini kuchaytirish mumkin boʻladi.

Xulosa:

Sugʻurta tashkilotlarida zaxiralarni shakllantirish va hisobga olish tizimi — bu nafaqat texnik moliyaviy jarayon, balki kompaniyaning ishonchliligi, moliyaviy barqarorligi va bozor ishtirokchilari oldidagi majburiyatlarini bajarish darajasini belgilovchi strategik omildir. Ushbu tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, mavjud tizimda bir qator tizimli va tashkiliy muammolar mavjud boʻlib, ular sugʻurta kompaniyalarining samarali faoliyat yuritishiga toʻsqinlik qilmoqda.

Tadqiqot asosida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

1. **Zaxiralarni hisobga olishda yagona metodologiyaning yo‘qligi** sug‘urta tashkilotlarining moliyaviy hisobotlarini solishtirish va tahlil qilish imkoniyatini cheklamoqda. Bu esa investorlar, nazorat organlari va manfaatdor tomonlar uchun noaniqlik tug‘diradi.

2. **Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (xususan, IFRS 17 ga) to‘liq o‘tish** sug‘urta zaxiralarning hisobga olinishi, tasniflanishi va taqdim etilishi bo‘yicha aniqlik va shaffoflikni ta‘minlaydi. Bu esa kompaniyalarning xalqaro bozorlarga chiqishiga imkon yaratadi.

3. **Aktuar baholash metodlarining joriy etilishi** zaxiralarning real ehtimollar asosida hisoblanishini ta‘minlaydi va bu orqali moliyaviy xavflarni oldindan prognoz qilish imkonini beradi.

4. **Axborot texnologiyalarini (ERP, CRM, AI tizimlari) joriy etish** hisobga olish jarayonini avtomatlashtiradi, inson omilini kamaytiradi va xatoliklarni sezilarli darajada kamaytiradi.

5. **Ichki va tashqi audit tizimini kuchaytirish**, shuningdek, mutaxassislar malakasini oshirish orqali zaxiralar bilan bog‘liq moliyaviy axborotlarning ishonchliligini oshirish mumkin.

Yuqorida keltirilgan xulosalarga asoslanib, quyidagi **tavsiyalarni** ilgari surish mumkin:

- Sug‘urta tashkilotlarida xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini joriy etish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish;
- Sug‘urta kompaniyalarida aktuar xizmatni mustahkamlash va aktuar mutaxassislar tayyorlashni kengaytirish;
- Zaxiralarni hisobga olishda zamonaviy axborot tizimlaridan (masalan, raqamli platformalar, sun‘iy intellekt) foydalanishni yo‘lga qo‘yish;
- Moliya vazirligi, Markaziy bank va sug‘urta nazorati organlari tomonidan kompaniyalarning zaxira siyosatini nazorat qilish mexanizmlarini kuchaytirish;
- Sug‘urta sohasi xodimlari uchun doimiy malaka oshirish kurslarini tashkil etish va sertifikatlash tizimini joriy etish.

Ushbu taklif va chora-tadbirlar nafaqat sug‘urta tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini ta‘minlaydi, balki umuman respublika sug‘urta bozorining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. IFRS 17 – International Financial Reporting Standards, IASB, 2023.
3. IAIS – Insurance Core Principles (ICP), 2022.
4. OECD Insurance Statistics, 2022 Edition.
5. Ахмедов Ш.Х. “Молиявий ҳисоб ва аудит”, Тошкент, 2021.
6. Karimov A.M. “Sug‘urta ishi asoslari”, Toshkent moliya instituti nashriyoti, 2020.
7. Moliya vazirligi rasmiy sayti: www.mf.uz